

Ekonomické hlasovanie na Slovensku: vplyv ekonomických faktorov na volebné výsledky v transformujúcej sa krajine

Andrej Tusičišny

Teoretické východiská

Myšlienka **ekonomického hlasovania** predpokladá súvislosť medzi volebnými výsledkami, respektíve popularitou politického subjektu, a vývojom hospodárskych ukazovateľov. Volič je vnímaný ako racionálny spotrebiteľ, rozhodujúci sa na politickom trhu. Rozhodnutie pritom môže byť *retrospektívne* (podľa výsledkov vlády v ekonomike) alebo *prospektívne* (podľa výsledkov očakávaných v budúcom volebnom období a volebných sľubov). Prvý prípad sa v teórii uvádza častejšie. Vychádza z konceptu „odmeny a trestu“, podľa ktorého volič „trestá“ strany, počas vládnutia ktorých sa mu životná úroveň znížila a „odmeňuje“ tie, ktorých vláda mu priniesla zlepšenie ekonomických pomerov. Prospektívne hlasovanie sa dá zas ilustrovať na príklade občana odkázaného na štátnu sociálnu sieť, ktorý by mal podľa tejto zjednodušenej logiky preferovať skôr ľavicu, sľubujúcu väčšiu mieru prerozdelenia finančných prostriedkov.

Po Downsovej (1957) priekopníckej práci bolo publikovaných množstvo štúdií skúmajúcich fenomén ekonomického hlasovania v rôznych demokratických politických systémoch. Empirické výskumy ukázali existenciu značných rozdielov medzi jednotlivými krajinami. Kým napríklad v škandinávskych štátoch blahobytu (Pacek & Radcliff 1999) je efekt ekonomického hlasovania miernejší, v krajinách ako Spojené kráľovstvo (Frey & Schneider 1978), Spojené štáty americké (Markus 1992) a Španielsko (Hamann 2000) patrí medzi významné prediktory volebného správania. Zaujímavým zistením je aj fakt, že voliči sa rozhodujú viac podľa **celkového** stavu v národnom hospodárstve než podľa svojej osobnej economickej situácie.

V súčasnosti existujú dva hlavné prístupy k výskumu ekonomického hlasovania. Oba majú svoje výhody aj nevýhody. Prvý, využívajúc údaje z prieskumov verejnej mienky, sa snaží vysvetliť individuálnu voľbu. Keďže sa zameriava na jednotlivca, pomáha

detailnejšie rozlíšiť dimenzie jeho rozhodovania. Umožňuje tiež študovať vybrané segmenty elektorátu (napríklad prvovoličov, priaznivcov konkrétnej strany, alebo príslušníkov určitej triedy). Veľmi často operuje s finančnou situáciou občana, ktorá však býva pre volebné rozhodovanie menej významná než stav hospodárstva ako celku. Ďalším nedostatkom je, že deklarované preferencie výberového súboru sa môžu niekedy značne odlišovať od skutočných preferencií populácie.

Druhý prístup pracuje s reálnymi volebnými výsledkami a socio-ekonomickými charakteristikami populácie agregovanými pre určité priestorové jednotky. Ak volebný systém zostáva stabilný v dlhšom časovom období (prípady USA a UK), je možné vytvoriť časový rad a porovnávať vplyv ekonomických a iných faktorov na výsledky jednotlivých volieb na celoštátnej úrovni. V opačnom prípade sa volí za jednotku analýzy menší priestorový celok, napr. volebný obvod alebo celok územnosprávneho členenia. Dostatočne veľký počet takýchto jednotiek potom umožňuje využitie štatistických metód aj pri analýze jediných volieb.

Hoci ekonomické hlasovanie v západnej Európe bolo podrobne skúmané, strednej a východnej Európe sa venuje menšia pozornosť. Najviac štúdií sa sústreďuje na Poľsko (napríklad Pacek 1994; Gibson & Cielecka 1995; Bell 1997). V budúcnosti pravdepodobne vzrastie dôležitosť komparatívnych analýz (napríklad Fidrmuc 2000; Harper 2000), ktorým však v súčasnosti možno vyčítať nedostatočné zohľadnenie národných špecifik¹⁾. Všetky spomínané práce sú do veľkej miery založené na údajoch z prvej polovice 90-tych rokov 20. storočia, teda obdobia najväčšími poznačeného porevolučnými turbulenciami.

Empirický výskum v prostredí neukončenej transformácie sociálneho systému skrýva v sebe veľa nástrah, ale aj príležitostí. V prvom rade chýbajú údaje za dlhšie časové obdobie. Obyvateľstvo má len veľmi krátku skúsenosť s demokratickými voľbami, a preto sa nemusí rozhodovať podľa modelu bežného v západnej Európe, či Severnej Amerike. Stranícke systémy podliehajú neustálym fluktuáciám a ľavo-pravá os nie je vždy rozhodujúca alebo jasná. Zodpovednosť za stav ekonomiky nemusí byť

¹⁾ Ide napríklad o osobitý volebný systém (Maďarsko) a existenciu etnickej strany s regionálne koncentrovanou podporou (Slovensko). Hodnotu komparatívnych analýz znižuje aj nekompletnosť použitých súborov dát, v ktorých je niekedy časť skúmaných premenných zaznamenaná iba pre niektoré krajiny.

prisudzovaná len aktuálne vládnucim politickým subjektom, ale (v závislosti od roku konania volieb) aj bývalému režimu, či, naopak, proreformným stranám. A na koniec, obyvateľstvo bývalého sovietskeho bloku zaplatilo za transformáciu v kontexte západného sveta nezvyčajne krutým prepacom životnej úrovne.

Podľa záverov Gibsona & Cieleckej (1995) makroekonomické úspechy pomáhajú proreformným stranám. Oproti tomu zhoršujúca sa makroekonomická situácia je do veľkej miery zodpovedná za úspech postkomunistických strán. Pacek (1994) a Bell (1997) zdôrazňujú v tejto súvislosti najmä efekt nezamestnanosti. Fidrmuc (2000) rozlišuje víťazov a porazených. Ľudia, ktorí počas ekonomickej transformácie stratili viac ako získali, majú pritom tendenciu „trestať“ skôr pravicu ako ľavicu, a to bez ohľadu na to, kto bol práve pri moci a kto teda zavádzal reformy. Matějů & Řeháková (2000), sústrediac svoj záujem na triedne podmienenú voľbu, vysvetľujú rast preferencií ľavicových strán ako prirodzenú súčasť kryštalizácie ľavo-právneho spektra a nie ako „trest“ pravice. Harper (2000) a Dimitrova (2000) považujú ekonomické hlasovanie za marginálny fenomén v porovnaní s inými faktormi.

Štúdiá analyzujúca ekonomické hlasovanie v **Slovenskej republike** zatiaľ chýba. Gyárfášová (2003: 110) sa uspokojuje s konštatovaním, že „na Slovensku je zatiaľ veľmi problematické hovoriť o tzv. retrospektívnom ekonomickom hlasovaní“ a jednoduchšie to podľa nej nie je ani s prospektívnym hlasovaním. Na druhej strane poukazuje na fakt, že postoj politického subjektu k riešeniu nezamestnanosti bol podľa prieskumu verejnej mienky uskutočnenom pol roka pred parlamentnými voľbami 2002 mimoriadne dôležitý pre volebné rozhodovanie potenciálnych voličov HZDS (51% voličov), Smeru (51%), ANO (53%) a KSS (63%) (Gyárfášová 2003: 123)²⁾.

Miera evidovanej nezamestnanosti sa objavuje aj v Krivého (Krivý, Feglová, Balko 1996: 140-141) regresných rovnicach modelujúcich výsledky parlamentných volieb 1992 a 1994³⁾. Ale jej pozitívna korelácia s volebnými výsledkami ľavicových strán nie je nijako komentovaná. Chýba porovnanie s ostatnými politickými subjektami, ako aj porovnanie rozdielnych výsledkov pre voľby 1992 a 1994. Keďže regresné koeficienty

²⁾ Skratky strán a ich stručnú charakteristiku nájdete nižšie.

³⁾ S nezamestnanosťou ako jedným z faktorov počíta konkrétne pri modelovaní volebných výsledkov ľavicových strán SDE a SDSS (1992) a ZRS (1994).

nie sú štandardizované, nie je celkom jasná ani sila vplyvu nezamestnanosti v porovnaní s inými nezávislými premennými v rovnici. Na inom mieste Krivý (Krivý, Feglová, Balko 1996: 136-137) nachádza štatisticky signifikantnú **negatívnu koreláciu** medzi mierou nezamestnanosti a hlasmi odovzdanými pre pravicové strany (DU, DS) a nacionalistickú SNS. **Pozitívna korelácia** je štatisticky signifikantná v prípade extrémnej ľavice (KSS a ZRS) a etnickej maďarskej strany (SMK). V tejto súvislosti si je nutné uvedomiť, že asociácia s podporou SMK nesúvisí s možným ekonomickým hlasovaním, ale jednoducho s nižšou rozvinutosťou južného Slovenska. Ďalšia skúmaná premenná, aj keď so spornou výpovednou hodnotou, HDP na obyvateľa, pozitívne koreluje s volebnými výsledkami pravicových subjektov DU a DS.

Slovenskej republike venuje nevelký priestor aj Fidrmuc (2000) pri analýze krajín V4. Konštatuje, že na Slovensku (a tiež v Čechách) sú ekonomické premenné signifikantné, ale, na rozdiel od Západu, prítomnosť politického subjektu vo vláde, respektíve v opozícii, nehrá významnú úlohu. Volebné správanie vo vzťahu k reformne orientovaným stranám závisí od toho, či sa voliči zaradili počas transformačného procesu na stranu „vítazov“ alebo „porazených“.

Empirický výskum

Cieľom tejto práce je určiť do akej miery súvisia výsledky parlamentných volieb na Slovensku s ekonomickou situáciou obyvateľstva. Keďže veľká časť predchádzajúcich výskumov v strednej Európe vychádzala najmä z údajov z prvej polovice 90-tych rokov 20. storočia, táto analýza sa zaoberá nasledujúcim, menej preskúmaným obdobím. Vďaka tomu sa môžeme pokúsiť načrtnúť podobu ekonomického hlasovania po dození revolučného šoku. Predmetom výskumu sú parlamentné voľby v rokoch 1998 a 2002⁴⁾. Rozbor dvoch za sebou nasledujúcich volieb umožní vniest do našich úvah dynamický aspekt.

Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky (NRSR) konané v dňoch 25.- 26. 9. 1998 možno považovať za vyvrcholenie zápasu o podobu slovenskej demokracie medzi

⁴⁾ Porovnanie s predchádzajúcim obdobím je komplikované zmenou územnosprávneho členenia Slovenskej republiky v roku 1996.

vtedajšou vládnu koalíciu vedenou národne-populistickým Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS) V. Mečiara a širokospektrálnou opozíciou. Účelová novelizácia volebného zákona tesne pred voľbami 1998 znevýhodnila volebné koalície. Dôsledkom toho bolo zlúčenie strán reprezentujúcich maďarskú menšinu do Strany maďarskej koalície (SMK). Pravicové strany Kresťansko-demokratické hnutie (KDH), Demokratická únia (DU) a Demokratická strana (DS) vytvorili spolu so Sociálnodemokratickou stranou Slovenska (SDSS) a Stranou zelených na Slovensku (SZS) volebnú stranu s názvom Slovenská demokratická koalícia (SDK). Niekoľko mesiacov pred voľbami vznikla aj nová Strana občianskeho porozumenia (SOP) naoko odmietajúca hlavný politický konflikt, v skutočnosti však spolupracujúca s opozíciou. Voliči rozhodli o porážke dovtedajšej vládnej koalície tvorenej HZDS spolu so Slovenskou národnou stranou (SNS) a Združením robotníkov Slovenska (ZRS), ktoré sa do parlamentu ani nedostalo. Nová vládna koalícia zložená z SDK, zo Strany demokratickej ľavice (SDĽ), SMK a SOP získala dokonca v NRSR 93 zo 150 mandátov, t.j. ústavnú väčšinu.

V nasledujúcom volebnom období došlo k opätovnému rozčleneniu SDK, pričom na jej ruinách vybudoval premiér M. Dzurinda Slovenskú demokratickú a kresťanskú úniu (SDKÚ). SDĽ v roku 1999 opustil jej najobľúbenejší politik R. Fico, ktorý založil novú stranu Smer. Od tohto momentu začala bývalá najúspešnejšia ľavicová strana prudko strácať svojich priaznivcov. Neskôr došlo ešte aj k odštiepeniu „reformného“ krídla SDĽ v podobe novej Sociálnodemokratickej alternatívy (SDA). Personálny konflikt vo vnútri SNS vyvolal jej rozdelenie na SNS a Pravú Slovenskú národnú stranu (PSNS). Časť politikov opustila aj HZDS, založiac konkurenčné Hnutie za demokraciu (HZD). V roku 2001 vznikol politický subjekt s názvom Aliancia nového občana (ANO).

Voľby konané v dňoch 20.-21.9.2002 sa teda konali v značne fragmentovanom straníckom systéme. Hoci HZDS sa stalo opäť najúspešnejším politickým subjektom, prakticky nulový koaličný potenciál ho odsúdil do roly opozície. Novú vládnu koalíciu zostavili s tesnou parlamentnou väčšinou pravicové a stredo-pravé strany SDKÚ, SMK, KDH a ANO.

Do NR SR sa kvôli zákonom stanovenému kvóru 5% nedostali umiernené ľavicové strany (SDĽ a SDA), nijaká z národných strán (SNS, PSNS), ani HZD. So ziskom

6,32% hlasov prvýkrát v histórii samostatného Slovenska prenikla do parlamentu Komunistická strana Slovenska (KSS).

Zvláštnosťou volieb bol úspech dvoch nových strán, Smeru a Aliancie nového občana (ANO). Smer vyrástol okolo R. Fica po jeho odchode z SDL. R. Fico dlhodobo súťaží s V. Mečiarom o pozíciu najobľúbenejšieho politika na Slovensku a veľká časť analytikov očakávala, že povedie po voľbách 2002 novozostavenú vládu. Nakoniec Smer obsadil až 3. miesto (za HZDS a SDKÚ) so ziskom 13,46 hlasov. ANO založil spolujiteľ najúspešnejšej slovenskej súkromnej televízie (Markíza), P. Rusko. V mediálne protežovanej strane dostali miesto okrem známych pracovníkov TV Markíza aj niektorí bývalí politici SOP. ANO získala 8,01% hlasov. Oba subjekty sa od začiatku profilovali ako protiklad starých skompromitovaných strán. Napriek určitému ideologickému rozdielu, ktorý sa výraznejšie prejavil až po parlamentných voľbách⁵⁾, ich možno vzhľadom na ich účinkovanie pred voľbami 2002 charakterizovať ako „strany stredového populizmu“ (Učeň 2003).

Pri našej analýze ekonomického hlasovania budeme najprv testovať klasický model „odmeny a trestu“. Ak platí aj na Slovensku, v tom prípade by mal empirický výskum potvrdiť nasledujúcu hypotézu:

Hypotéza 1: Nepriaznivá hospodárska situácia je asociovaná s nižšou podporou vládnych strán.

Ďalšie hypotézy sa týkajú prospektívneho ekonomického hlasovania. Už v úvode práce bol ako typický príklad použitý vzťah medzi nepriaznivými ekonomickými podmienkami a volebnými výsledkami ľavice.

Hypotéza 2: Nepriaznivá hospodárska situácia je asociovaná s vyššou podporou ľavicových strán.

⁵⁾ Smer sa snaží vyplniť uvoľnenú stredo-ľavú pozíciu, ANO sa vyhranila ako liberálna strana.

Voľby 2002 priniesli prepád umiernenej ľavice a návrat komunistov do parlamentu. Bude nás preto zaujímať, do akej miery možno ekonomické hlasovanie pozorovať práve v prípade volebných výsledkov extrémnej ľavice.

Hypotéza 3: Nepriaznivá hospodárska situácia je asociovaná s vyššou podporou extrémne ľavicových strán.

Do slovenského parlamentu sa dostali aj dve nové strany, vnímané pred voľbami ako centristicko-populistické: ANO a Smer. Odzrkadlila sa na ich úspechu aj ekonomická frustrácia občanov SR?

Hypotéza 4: Nepriaznivá hospodárska situácia je asociovaná s vyššou podporou strán stredového populizmu.

Základnou jednotkou výskumu je *okres*. Počet (N=79) týchto relatívne malých celkov územnosprávneho členenia štátu umožňuje použitie štandardných štatistických metód. Okres je preto obľúbenou základnou jednotkou výskumov volebného správania na národnej (napr. Krivý, Feglová, Balko 1996; Krivý 1999; Gyárfášová, Krivý, Velšic et al. 2001, Buerkle 2002; Krivý 2003), aj medzinárodnej (Fidrmuc 2000) úrovni.

Závislou premennou v našom empirickom výskume je **podiel platných hlasov** odovzdaných vo voľbách pre daný politický subjekt, resp. skupinu subjektov v danom okrese. V závislosti od testovanej hypotézy budeme sledovať podporu vládnych, ľavicových, extrémne ľavicových a stredovo-populistických strán. Pre operacionalizáciu týchto pojmov slúži tabuľka č. 1. Zo zoznamu sú vylúčené politické subjekty s celoslovenskou podporou menšou ako 1% platných odovzdaných hlasov. Táto redukcia postihla len malé ľavicové strany, ako napríklad Běčko – Revolučná robotnícka strana (v roku 2002 len 0,09% hlasov, čo predstavuje v absolútnych číslach 2 818 voličov). Strany s tak nízkou podporou nielenže nie sú relevantné z hľadiska politického systému, ale niekedy ich je dosť ťažké zaradiť ideologicky z dôvodu nedostatku informácií. Ich prípadné pridanie do analýzy by nijako nespresnilo dosiahnuté výsledky.

Tabuľka č. 1: Výsledky volieb do NRSR v rokoch 1998 a 2002 pre vybrané strany

Politický subjekt	Podiel platných hlasov (%)
Vládne strany – 1998	37,4
Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS)	27,0
Slovenská národná strana (SNS)	9,1
Združenie robotníkov Slovenska (ZRS)	1,3
Ľavicové strany – 1998	18,8
Strana demokratickej ľavice (SDĽ)	14,7
Komunistická strana Slovenska (KSS)	2,8
Združenie robotníkov Slovenska (ZRS)	1,3
Extrémne ľavicové strany - 1998	4,1
Komunistická strana Slovenska (KSS)	2,8
Združenie robotníkov Slovenska (ZRS)	1,3
Vládne strany – 2002	36,0
Slovenská demokratická a kresťanská únia (SDKÚ)	15,1
Strana maďarskej koalície (SMK)	11,2
Kresťansko-demokratické hnutie (KDH)	8,3
Strana demokratickej ľavice (SDĽ)	1,3
Ľavicové strany - 2002	9,4
Komunistická strana Slovenska (KSS)	6,3
Sociálnodemokratická alternatíva (SDA)	1,8
Strana demokratickej ľavice (SDĽ)	1,3
Extrémne ľavicové strany - 2002	6,3
Komunistická strana Slovenska (KSS)	6,3
Strany stredového populizmu - 2002	21,5
Smer	13,5
Aliancia nového občana (ANO)	8,0

Zdroj: Štatistický úrad SR

Volebné výsledky ako závislú premennú sa pokúsime vysvetliť indikátormi hospodárskej situácie ako nezávislými premennými. Makroekonomické ukazovatele odvodené z HDP (HDP *per capita* a rast HDP) pôsobia na občanov len nepriamo a s časovým posunom. Preto sa pre našu analýzu nehodia. Vzhľadom na zvolenú jednotku výskumu nemôžeme použiť ani infláciu. Predchádzajúce štúdie konštatovali súvis medzi volebnými výsledkami v postkomunistických krajinách a mierou nezamestnanosti. Okrem toho, nezamestnanosť je podľa prieskumov verejnej mienky vnímaná občanmi SR ako najzávažnejší spoločenský problém (Gyárfášová 2003: 109). Preto bola medzi nezávislé premenné zaradená **miera evidovanej nezamestnanosti** k 30. 9. 1998 a k 30. 9. 2002. Zmenu hospodárskej situácie vo volebnom období 1998-2002 možno postihnúť pomocou **rozdielu** miery evidovanej nezamestnanosti k 30. 9. 2002 a k 30. 9. 1998 (v % z nezamestnanosti na začiatku obdobia, teda k 30. 9. 1998). Prieskumy verejnej mienky (pozri Gyárfášová, Krivý, Velšic 2001: 37) ukazujú, že až do roku 2000 občania SR považovali nízku životnú úroveň za ešte závažnejší problém ako nezamestnanosť. Z tohto dôvodu bol zaradený do našej analýzy ďalší indikátor ekonomickej situácie: **výška priemernej nominálnej mesačnej mzdy** za 1. – 3. kvartál 1998 a za 1. – 3. kvartál 2002. Zmenu počas volebného obdobia 1998-2002 zachytáva ich rozdiel v % z hodnoty v roku 1998. Údaje pochádzajú zo Štatistického úradu Slovenskej republiky a Národného úradu práce.

Skutočnú váhu ekonomického hlasovania možno zistiť len porovnaním s inými faktormi. Ako **kontrolné nezávislé premenné** použijeme niektoré z prediktorov bežne uvádzaných v literatúre: národnosť, vierovyznanie, vzdelanie a urbanizáciu. Operacionalizované sú ako podiel obyvateľov vykazujúcich daný znak (napr. slovenskú národnosť, grécko-katolícke vierovyznanie, vysokoškolské vzdelanie) na celkovej počte obyvateľov okresu (v %). Pre mieru urbanizácie bol zvolený ako indikátor podiel obyvateľov žijúcich v mestách s veľkosťou nad 5 000 obyvateľov. Tieto údaje sú vypočítané podľa výsledkov „Sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001“.

Všetky závislé aj nezávislé premenné sú zaznamenané za každý okres SR.

Testovanie našich hypotéz je spojené s tromi základnými otázkami: Vplýva na výsledky parlamentných volieb ekonomické hlasovanie voličov tak, ako to predpovedajú hypotézy? Ktoré indikátory sú najvhodnejšie pre výskum ekonomického hlasovania?

Do akej miery vplývajú ekonomické faktory na volebné výsledky v porovnaní s inými faktormi? Na prvé dve otázky odpovedajú koeficienty korelácie medzi závislou a nezávislou premennou. Pokiaľ je korelačný koeficient blízky 1, súvislosť dvoch javov je vysoko pozitívna, pokiaľ je blízky -1 , je vysoko negatívna. Smerom k nule je korelácia slabšia, 0 charakterizuje dve dokonale nezávislé premenné. Tretia otázka vyžaduje použitie regresnej analýzy. Výsledkom je rovnica vysvetľujúca závislú premennú vzťahom viacerých nezávislých premenných. Zahrnieme medzi ne indikátory hospodárskej situácie a kontrolné premenné. Keďže závislá premenná je spojitá, použijeme lineárnu OLS regresiu.

Výsledky analýzy

Ústrednou témou volieb 1998 bolo ďalšie smerovanie slovenského politického systému. Tabuľka č. 2 ukazuje význam makroekonomického aspektu súboja medzi vládnu koalíciou pod vedením V. Mečiara a vtedajšou opozíciou.

Tabuľka č. 2: Korelácia medzi volebnými výsledkami vládnych strán a ekonomickými faktormi, voľby do NRSR 1998

	Vládne strany	HZDS	SNS	ZRS
Nezamestnanosť	-0,1967	-0,1681	-0,3298**	0,3034**
Mzda	-0,2413*	-0,2651*	-0,0454	-0,4235***

* Korelácia je významná na 0,05 hladine.

** Korelácia je významná na 0,01 hladine.

*** Korelácia je významná na 0,001 hladine.

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Pre volebné výsledky vládnych strán sa ukazuje signifikantnou výška priemernej mzdy.⁶⁾ No pri hlbšej analýze zistíme, že podpora HZDS (a teda aj celej vtedajšej vládnej koalície) vo **väčšine** okresov SR je v skutočnosti na tejto premennej nezávislá. Výsledný efekt je spôsobený nižšou podporou HZDS v mestských okresoch Bratislavy a Košíc (Košice II), ktoré sa od zvyšku Slovenska odlišujú mimoriadne vysokou

⁶⁾ To je v zhode s prieskumami verejnej mienky, podľa ktorých bola v r. 1998 životná úroveň vnímaná ako závažnejší problém než nezamestnanosť.

priemernou mzdou. Ani výsledky dvoch ďalších koalíčných partnerov nepotvrdzujú model „odmeny a trestu“. Výrazná odlišnosť ZRS ako typickej extrémne ľavicovej strany (pozri nižšie) súčasne dokumentuje nekonzistentnosť vtedajšej vládnej koalície. Hypotézu o vplyve retrospektívneho ekonomického hlasovania na výsledky volieb 1998 môžeme zamietnuť.

Vo volebnom období 1998-2002 občania vnímali vývoj hospodárstva veľmi kriticky. Súčasne došlo oproti minulosti k oslabeniu polarizácie na osi nacionálny autoritarizmus – liberálna demokracia, čo vytvorilo priestor pre ekonomické hlasovanie, dovtedy potláčané hlavným politickým konfliktom.

V tabuľke č. 3 sú koeficienty korelácie medzi volebnými výsledkami vládnych strán a ekonomickými ukazovateľmi. Medzi vládne strany nie je zahrnutá SMK, pretože jej podpora je do veľmi veľkej miery založená na etnickom základe⁷⁾ a je teda nezávislá na vývoji hospodárstva. Prípadné pridanie SMK do analýzy by znečistilo skutočný vplyv retrospektívneho ekonomického hlasovania falošnými koreláciami spôsobenými faktom, že juh Slovenska, kde žije väčšina občanov maďarskej národnosti, je vo všeobecnosti hospodársky menej rozvinutý. Premenná **Zmena podpory vládnych strán oproti roku 1998** (posledný stĺpec tab. 3) vyjadruje ako sa zvýšila alebo znížila podpora strán vládnej koalície (opäť bez SMK) oproti výsledkom z r. 1998.

Tabuľka č. 3: Korelácia medzi volebnými výsledkami vládnych strán a ekonomickými faktormi, voľby do NRSR 2002

	Vládne strany	SDKÚ	KDH	SDE	Zmena v. strán 98-02
Nezamestnanosť	-0,5126***	-0,5515***	-0,1133	0,1679	-0,6198***
Zmena nezam. 98-02	-0,1526	-0,0381	-0,2280*	-0,1161	-0,2531*
Mzda	0,5735***	0,7488***	-0,0823	-0,3204**	0,4060***
Zmena mzdy 98-02	0,1995	0,2346*	0,0319	-0,2261*	0,3414*

* Korelácia je významná na 0,05 hladine.

** Korelácia je významná na 0,01 hladine.

*** Korelácia je významná na 0,001 hladine.

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

⁷⁾ Krivý (1996) dokázal vysvetliť **len** na základe podielu obyvateľov maďarskej národnosti 100% variability volebných výsledkov maďarských strán na Slovensku v rokoch 1992 a 1994. Ak zopakujeme jeho analýzu pre rok 2002, etnicita vysvetľuje 98% variability volebných výsledkov SMK.

Statický pohľad na tabuľku č. 3 zreteľne ukazuje vyššiu podporu strán vládnej koalície v prostredí s nižšou nezamestnanosťou a vyššou priemernou mzdou. Veľkú zásluhu na tomto vzťahu má najmä SDKÚ ako najsilnejšia vládna strana. Pri nej sa prejavuje aj súvis rastu volebnej podpory s rastom priemernej mzdy. Hoci empirické výsledky podporujú hypotézu 1, nie je jasné, do akej miery skutočne odzrkadľujú retrospektívne ekonomické hlasovanie a do akej miery ľavo-pravé členenie (a teda prospektívne ekonomické hlasovanie) prejavujúce sa menšou podporou pravice v chudobnejších regiónoch.

Dynamický pohľad jednoznačne svedčí v prospech existencie retrospektívneho hlasovania vo voľbách 2002. Vládne strany najviac strácali svojich voličov v okresoch s vyšším rastom nezamestnanosti a s nižším rastom priemernej mzdy počas ich účinkovania vo vláde.

SDKÚ nie je po voľbách 2002 len najsilnejšou vládnu stranou, ale aj najsilnejšou pravicovou stranou. Regresná analýza (pozri tabuľku č. 4) ukazuje do akej miery možno podporu SDKÚ vo voľbách 2002 predikovať len na základe ekonomických faktorov (model A) a ako sa zmení ich význam po pridaní kontrolných premenných (model B). Ako indikátor hospodárskej situácie je použitá výška priemernej mzdy, pretože má v prípade SDKÚ vyšší korelačný koeficient ako nezamestnanosť.

Tabuľka č. 4: Lineárna OLS regresia volebných výsledkov SDKÚ, voľby do NRSR 2002

Faktor	Model A		Model B	
	B	β	B	β
Konštanta	-18,1408***		-7,74446*	
Mzda	0,0027***	0,7488***	0,00077*	0,215981*
Slov. národnosť			0,04844	0,096734
Rím.-kat. vyznanie			-0,01589	-0,034747
VŠ vzdelanie			0,97330***	0,582230***
Urbanizácia			0,04010	0,104871
Ra ²	0,56		0,74	

* Faktor je významný na 0,05 hladine.

** Faktor je významný na 0,01 hladine.

*** Faktor je významný na 0,001 hladine.

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Model A predpovedajúci volebný výsledok SDKÚ len na základe výšky priemernej mzdy dokáže vysvetliť až 56% variability tejto závislej premennej ($R^2=0,56$). Aj po pridání kontrolných premenných (podiel obyvateľov slovenskej národnosti, rímsko-katolíckeho vierovyznania, s vysokoškolským vzdelaním, žijúcich v mestách nad 5 000 obyvateľov) zostala výška priemernej mzdy signifikantná. Jej predikčná schopnosť je síce nižšia ako vplyv vzdelanostnej štruktúry, ale je vyššia ako výpovedná hodnota národnosti, vierovyznania a urbanizácie. Model B založený na výške priemernej mzdy a podiele obyvateľov s VŠ vzdelaním dokáže vysvetliť až 74% variability volebných výsledkov SDKÚ.

Hypotézy 2 a 3 dávajú do súvisu nepriaznivú ekonomickú situáciu s úspechom ľavicových a extrémne ľavicových strán. Tabuľka č. 5 zachytáva korelačné koeficienty pre tieto subjekty vo voľbách 1998.

Tabuľka č. 5: Korelácia medzi volebnými výsledkami extrémne ľavicových strán a ekonomickými faktormi, voľby do NRSR 1998

	Ľavica	SDL	KSS	ZRS	Extrémna ľavica
Nezamestnanosť	0,1530	-0,0636	0,4322***	0,3034**	0,4127***
Mzda	-0,0866	0,1564	-0,3430**	-0,4235***	-0,4140***

* Korelácia je významná na 0,05 hladine.

** Korelácia je významná na 0,01 hladine.

*** Korelácia je významná na 0,001 hladine.

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Vzťah medzi hospodárskou situáciou a volebným ziskom ľavice ako celku nie je štatisticky signifikantný, pretože je veľký rozdiel medzi hodnotami pre umiernenú (SDL) a extrémnu (KSS, ZRS) ľavicu. SDL sa v roku 1998 zdá byť úspešnejšou skôr v okresoch s vyššou priemernou mzdou a nižšou nezamestnanosťou. Ale táto korelácia nie je signifikantná a koeficienty sú veľmi nízke. Na druhej strane, extrémne ľavicové subjekty získavali voličov predovšetkým v prostredí s nižšou priemernou mzdou

a vyššou nezamestnanosťou. Korelácie s oboma ekonomickými faktormi sú v prípade extrémnej ľavice vysoko signifikantné a v smere predpovedanom hypotézou 3.

Tabuľka č. 6: Korelácia medzi volebnými výsledkami extrémne ľavicových strán a ekonomickými faktormi, voľby do NRSR 2002

	Ľavica	SDĽ	SDA	KSS	Extrémne ľavic. strany	Zmena e. l. strán 98-10
Nezamestnanosť	0,3299**	0,1679	-0,3744***	0,4171***	0,4171***	-0,0213
Zmena n. 98-02	0,0378	-0,1161	0,0729	0,0465	0,0465	0,0170
Mzda	-0,2693*	-0,3204**	0,6110***	-0,3733***	-0,3733***	0,0842
Zmena m. 98-02	-0,2283*	-0,2261*	0,1901	-0,2556*	-0,2556*	-0,2169

* Korelácia je významná na 0,05 hladine.

** Korelácia je významná na 0,01 hladine.

*** Korelácia je významná na 0,001 hladine.

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Rok 2002 poskytuje odlišný obraz. Extrémna ľavica je v našej analýze zastúpená len KSS a korelačné koeficienty tejto strany (kvôli prepadu počtu hlasov pre SDĽ a SDA) do veľkej miery utvárajú aj hodnoty pre celú ľavicu. Korelácia medzi úspechom KSS a nepriaznivou hospodárskou situáciou je signifikantná a ešte o trochu vyššia ako v roku 1998. Zaujímavé je, že kým samotná SDĽ sa oproti roku 1998 posunula doľava (signifikantná negatívna korelácia s výškou priemernej mzdy), odštiepená SDA sa približuje „pravícovému“ modelu (pozitívna korelácia s výškou priemernej mzdy a negatívna korelácia s mierou nezamestnanosti – obidve signifikantné).

Dynamický pohľad na výsledky výskumu ukazuje, že pomalší rast priemernej mzdy v okrese je spojený s vyššou podporou KSS a SDĽ. Zvláštne je, že zmena podpory extrémne ľavicových strán v porovnaní s r. 1998 nekoreluje s nijakým z ekonomických faktorov uvedených v tejto štúdii. Môže to byť spôsobené relatívne rovnomerným rastom preferencií vo väčšine okresov SR. Napriek tomu výsledky volieb v r. 2002 dokazujú existenciu ekonomického hlasovania v zmysle hypotéz 2 a 3.

Až regresná analýza (tab. 7) ukáže do akej miery možno volebné výsledky KSS (a tým aj celej relevantnej extrémnej ľavice) v r. 2002 predikovať na základe ekonomických faktorov (model C) a aký je význam týchto faktorov v porovnaní s kontrolnými

premennými (model D). Tentoraz je do regresnej rovnice zahrnutá miera nezamestnanosti, lebo má v prípade KSS vyšší korelačný koeficient ako mzda.

Tabuľka č. 7: Lineárna OLS regresia volebných výsledkov KSS, voľby do NR SR 2002

Faktor	Model C		Model D	
	B	β	B	β
Konštanta	3,536992***		7,272816*	
Nezamestnanosť	0,218247***	0,417104***	0,173932**	0,332410**
Slov. národnosť			0,088572***	0,373020***
Rím.-kat. vyznanie			-0,140143***	-0,646319***
VŠ vzdelanie			-0,248222*	-0,313170*
Urbanizácia			0,010395	0,057338
Ra ²	0,16		0,56	

* Faktor je významný na 0,05 hladine.

** Faktor je významný na 0,01 hladine.

*** Faktor je významný na 0,001 hladine.

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Samotná miera nezamestnanosti dokáže vysvetliť len 16% variability volebných výsledkov KSS, čo je oveľa menej ako v prípade SDKÚ a priemernej mzdy. Pridanie kontrolných premenných zvyšuje túto hodnotu na 56%. Nezamestnanosť pritom zostáva signifikantným prediktorom aj v rozšírenom modeli D. Urbanizácia signifikantná nie je a efekt vzdelanostnej štruktúry je slabší. Väčšiu váhu ako nezamestnanosť má len národnosť a vierovyznanie, čo vyplýva najmä z regionálne koncentrovanej voličskej podpory KSS na východnom Slovensku.⁸⁾

Tabuľka č. 8 ilustruje vzťah medzi ekonomickými ukazovateľmi a volebnými výsledkami nových, stredovo-populistických strán Smer a ANO.

Tabuľka č. 8: Korelácia medzi volebnými výsledkami stredovo-populistických strán a ekonomickými faktormi, voľby do NRSR 2002

⁸⁾ Na východnom Slovensku je vysoký podiel Ukrajincov, Rusínov, gréckokatolíkov a pravoslávnych.

	Stredový populizmus	Smer	ANO
Nezamestnanosť	0,0189	-0,2155	0,2519*
Zmena nez. 1998-2002	0,0598	-0,1187	0,2144
Mzda	0,0170	-0,0060	0,0322
Zmena mzdy 1998-2002	-0,0727	0,0241	-0,1362

* Korelácia je významná na 0,05 hladine.

** Korelácia je významná na 0,01 hladine.

*** Korelácia je významná na 0,001 hladine.

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Z uvedených korelačných koeficientov je zrejmé, že ekonomické hlasovanie nie je zodpovedné za úspech strán stredového populizmu. Štatisticky významný vzťah je jedine medzi vyššou nezamestnanosťou a úspechom ANO, čo je do istej miery prekvapujúce vo svetle prebiehajúcej ideologickej profilácie ANO napravo od stredu. V prípade Smeru možno hypotézu 4 úplne vylúčiť. Vo všeobecnosti však možno povedať, že pred voľbami 2002 vzniknuté strany stredového populizmu neprofitovali z ekonomickej frustrácie občanov Slovenska. Príčiny ich úspechu treba hľadať inde, napr. v nespokojnosti s politickou elitou, s mierou korupcie a s rozličnými neduhmi slovenskej partitokracie. Bolo by zaujímavé podrobnejšie rozobrať faktory úspechu týchto politických subjektov (vrátane ich nejednoznačne vnímaného marketingu), ale to by presiahlo tému tejto práce.

Záver

Empirický výskum dokázal existenciu ekonomického hlasovania na Slovensku a naznačil jeho špecifiká. Voľbám v roku 1998 zreteľne dominovali iné témy a ekonomické hlasovanie bolo odsunuté na okraj politického systému, kde bolo spojené s podporou extrémne ľavicových strán v prostredí s vyššou nezamestnanosťou a nižšou priemernou mzdou. Až definitívna porážka mečiarizmu uvoľnila priestor pre širšiu politizáciu značných hospodárskych rozdielov medzi regiónmi Slovenska. Už v r. 2002 sa ukazuje retrospektívne ekonomické hlasovanie proti stranám vládnej koalície (najmä SDKÚ) ako významný prediktor volebných výsledkov. V tejto súvislosti je dôležité pripomenúť, že rozhodovanie na základe hospodárskej situácie sa netýka SMK, ktorej

stabilná voličská podpora je zaistená etnickým charakterom tejto strany. Ekonomické hlasovanie možno považovať aj za jeden z kľúčových faktorov návratu komunistickej strany do slovenského parlamentu. Podpora extrémnej ľavice koreluje jednak s nepriaznivou hospodárskou situáciou, jednak s jej zhoršovaním (resp. pomalším zlepšovaním). Zaujímavé je, že ekonomické hlasovanie nepôsobí v prípade nových strán stredového populizmu (Smer a ANO), za ktorých úspechom stoja iné, mimoekonomické príčiny.

Čo sa týka indikátorov využiteľných pre ďalší výskum problematiky ekonomického hlasovania, zdá sa, že slovenskí voliči citlivejšie vnímajú rozdiely a zmeny vo výške priemernej mzdy ako v miere nezamestnanosti. Miera nezamestnanosti má však vyššiu predikčnú schopnosť v prípade extrémnej ľavice.

Táto štúdia tiež upozorňuje na politické dôsledky nerovnovážneho hospodárskeho rozvoja Slovenskej republiky. Silnejšie diferencie medzi regiónmi prispievajú k polarizácii na ľavo-pravej osi, čo má spolu s faktorom absencie veľkej sociálnodemokratickej strany za následok vznik extrémnej ľavice. Ak sa hospodárska politika zásadným spôsobom nezmení, pozícia extrémnej ľavice (a špeciálne KSS) sa v nasledujúcich rokoch pravdepodobne ešte upevní.

Literatúra

- Bell, J. (1997). Unemployment Matters: Voting Patterns during the Economic Transition in Poland, 1990-1995. *Europe-Asia Studies*, Vol. 49, č. 7, s. 1263-1292.
- Buerkle, K. (2002). Problems of Democracy Before Civil Society: Fathers of the Nation in Pre- and Post-Communist Slovakia. *Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol.3, č. 1, s. 107-123.
- Dimitrova, B. (2000). An Empirical Model of Voting Behavior in the Bulgarian Parliamentary Elections of 1994. *American Economist*, Vol. 44, č. 2, s. 71-78.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Fidrmuc, J. (2000). Economics of Voting in Post-communist Countries. *Electoral Studies*, Vol. 19, č. 2/3, s. 199-217.
- Frey, B.; Schneider, F. (1978). A politico-economic model of the United Kingdom. *Economic Journal*, č. 88, s. 243-253.

- Gibson, J.; Cielecka, A. (1995). Economic Influences on the Political Support for Market Reform in Post-communist Transition: Some Evidence from the 1993 Polish Parliamentary Elections. *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, č. 5, s. 765-786.
- Gyárfášová, O. (2003). Volebné správanie. In: Mesežnikov, G.; Gyárfášová, O.; Kollár, M. (eds.), *Slovenské voľby '02: výsledky, dôsledky, súvislosti*, Bratislava: IVO.
- Gyárfášová, O.; Krivý, V.; Velšic, M. et al. (2001). *Krajina v pohybe: Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*. Bratislava: IVO.
- Hamann, K. (2000). Linking Policies and Economic Voting: Explaining Reelection in the Case of the Spanish Socialist Party. *Comparative Political Studies*, Vol. 33, č. 8, s. 1018-1048.
- Harper, M. A. G. (2000). Economic Voting in Postcommunist Eastern Europe. *Comparative Political Studies*, Vol. 33, č. 9, s. 1191-1227.
- Krivý, V. (1999). Volebné výsledky. In: Bútorá, M.; Mesežnikov, G.; Bútorová, Z. (eds.), *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?*, Bratislava: IVO.
- Krivý, V. (2003). Volebné výsledky a trendy. In: Mesežnikov, G.; Gyárfášová, O.; Kollár, M. (eds.), *Slovenské voľby '02: výsledky, dôsledky, súvislosti*, Bratislava: IVO.
- Krivý, V., V. Feglová, D. Balko (1996). *Slovensko a jeho regióny*. Bratislava: Nadácia Médiá.
- Markus, G. B. (1992). The impact of personal and national economic conditions on presidential voting, 1956-1988. *American Journal of Political Science*, Vol. 36, č. 3, s. 829-834.
- Matějů, P., B. Řeháková (2000). Proměny volebního chování sociálních tříd v letech 1992-1996. In: Matějů, P.; Vlachová K. et al., *Nerovnost, Spravedlnost, Politika: Česká republika 1991-1998*, Praha: SLON.
- Pacek, A. C. (1994). Macroeconomic Conditions and Electoral Politics in East Central Europe. *American Journal of Political Science*, Vol. 38, č. 3, s. 732-744.
- Pacek, A. C., B. Radcliff (1999). Economics and the Left Party Vote in Scandinavia: a Cross-national Analysis. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 22, č. 4, s. 295-307.
- Učeň, P. (2003). Faktory úspechu strán stredového populizmu. In: Mesežnikov, G.; Gyárfášová, O.; Kollár, M. (eds.), *Slovenské voľby '02: výsledky, dôsledky, súvislosti*, Bratislava: IVO.

Summary

Economic Voting in Slovakia: Impact of Economic Factors on Electoral Results in a Country in Transition

Despite the vast literature on economic voting in western democracies, this phenomenon has been considered obscure in Slovakia. This article explores the patterns of the relationship between economic conditions and the party vote shares in the Slovak parliamentary elections in 1998 and 2002. It also compares unemployment rate and average wage with diverse cultural and demographic factors, applying OLS regression on aggregated district-level data. The empirical results confirm the existence of the retrospective vote against the incumbent governmental parties in 2002. Moreover, economic factors are important determinants of the support for the communist party and other extremist left-wing parties both in 1998 and 2002. The success of the populist parties of the center in 2002 seems to be independent on economic predictors. Since the main political conflict between non-liberal and liberal approaches to democracy has been settled, a regional discrepancy in the economic growth helps to shape emerging left-right polarization.